УДК 316.346:351.77(477)
DOI: https://doi.org/10.31651/2076-5843-2025-2-33-40

РОМАЩЕНКО Катерина Миколаївна
кандидат економічних наук, доцент
ст. викладач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна
Orcid ID: https://orcid.org/0000-0003-4138-0313
ekaterinae@ukr.net

ОЛІЙНИК Сергій Миколайович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти – доктора філософії кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна
Orcid ID: https://orcid.org/0009-0002-5580-2062
oliynuksm@gmail.com

ВАКАРЧУК Андрій Олександрович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти – доктора філософії кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна
Orcid ID: https://orcid.org/0009-0008-5724-2613
an.vakarchuk@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПОВЕРНЕННЯ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ В УКРАЇНУ

Глибока демографічна криза та масова вимушена міграція, спричинена військовою агресією, робить стратегічно важливим розроблення ефективних механізмів повернення та залучення мігрантів до післявоєнного соціально-економічного відновлення. Проаналізовано умови, що сприятимуть добровільній рееміграції громадян, які були змушені залишити країну внаслідок воєнних дій, розглянуто основні виклики та проблеми на шляху повернення мігрантів, виявлено, що для забезпечення ефективного та своєчасного повернення мігрантів цей процес доцільно ініціювати ще під час активної фази війни або відразу після її завершення. Державним інституціям необхідно зосередити увагу на формуванні та реалізації комплексних програм репатріації, центральним елементом яких мають стати фінансово-економічні механізми стимулювання повернення та реінтеграції громадян. Аргументовано основні механізми повернення вимушених мігрантів в Україну. Реемігрція українців залежить від безпеки, миру та економічного відновлення. Повернення можливе за умови інвестицій, створення робочих місць і залучення міжнародної підтримки. Поєднання економічних стимулів, реформ і гарантій безпеки сприятиме добровільному поверненню громадян та відродженню країни.

Ключові слова: *реемігрція, вимушені мігранти, біженці, людський капітал, репатріація, фінансово-економічні стимули, людський потенціал, загрози.*

Постановка проблеми. Збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила масштабне поглиблення демографічної кризи, наслідки якої вже сьогодні набувають системного характеру. Війна призвела до значних людських утрат, передусім серед працездатного та репродуктивного чоловічого населення, яке зазнало загибелі або важких поранень унаслідок бойових дій. Одночасно гостро постала проблема вимушеної міграції, у межах якої мільйони жінок із дітьми були змушені залишити територію України та шукати притулку за кордоном. Саме ця категорія населення становить основу відтворення людського потенціалу держави.

За оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, у найближчі десятиліття чисельність населення України може зменшитися до 26–35 мільйонів осіб. При цьому, за словами директора Інституту Елли Лібанової, навіть показник у 35 мільйонів є надзвичайно оптимістичним [1]. Така динаміка свідчить про високий ризик формування в Україні глибокої демографічної кризи, масштаби якої можуть перевищити аналогічні явища в інших європейських країнах.

У цьому контексті одним із ключових викликів для української держави стає не лише збереження наявного людського потенціалу, а й створення умов для повернення вимушених мігрантів. Масовий виїзд громадян, зокрема жінок працездатного віку та дітей, зумовлює не лише короткострокові соціальні наслідки, а й формує довготривалі ризики для національної економіки, ринку праці, системи освіти та соціальної інфраструктури.

Відтак питання розроблення ефективних механізмів реінтеграції українців, які перебувають за кордоном, набуває стратегічного значення. Сучасна наукова думка розглядає процес повернення мігрантів не лише у гуманітарному чи соціальному вимірі, а й як інструмент відновлення економічного потенціалу, стимулювання інноваційної активності та формування людського капіталу нової якості.

З огляду на це, актуальним завданням постає формування концептуальних засад державної політики, спрямованої на створення сприятливого середовища для повернення, адаптації та залучення вимушених мігрантів до процесів післявоєнного відновлення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням викликів та міграційних втрат багато уваги приділяють як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Серед них: Дмитрів В. І., Захарова О. В., Кушнір Т. М., Лібанова Е. М., Михайлишина Д. П., Туберген Ф., Вахтер Г. тощо. Проте в їхніх працях недостатньо уваги приділялось розвитку та реалізації комплексного підходу щодо стимулювання добровільного повернення українських біженців під час та після війни. Саме тому сучасна ситуація вимагає подальших досліджень тих аспектів проблеми, які не знайшли достатнього висвітлення у науковій літературі.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розкриття основних засад повернення вимушених мігрантів в Україну, що передбачає визначення механізмів, інструментів і умов залучення людського потенціалу мігрантів до процесів соціально-економічного відновлення та розвитку держави в післявоєнний період.

Викладення основного матеріалу дослідження. Одним із найгостріших викликів сучасного етапу розвитку українського суспільства є швидке скорочення чисельності населення в поєднанні з його прогресуючим старінням. Такі демографічні тенденції становлять реальну загрозу для перспектив ефективного післявоєнного відновлення держави. За умов суттєвого дефіциту трудових ресурсів процес відбудови економіки може бути істотно ускладнений, адже саме людський капітал є базовим чинником сталого розвитку.

Після завершення або навіть тимчасового припинення бойових дій Україна може зіткнутися з обмеженою інвестиційною активністю з боку міжнародного бізнесу. Іноземні компанії, оцінюючи ризики, пов’язані не лише з безпековими чинниками, а й із браком кваліфікованої робочої сили, виявляють стриманість у намірах вкладати кошти в українську економіку. Цю тенденцію підтверджують і офіційні заяви представників влади, які зазначають, що наразі очікувати значних обсягів зовнішніх інвестицій не доводиться, оскільки інвестори демонструють обмежений інтерес до українських активів.

З огляду на викладене, для України стратегічним завданням стає створення умов, що сприятимуть добровільній реміграції громадян, які були змушені залишити країну внаслідок воєнних дій. Для забезпечення масштабного та своєчасного повернення мігрантів, цей процес має бути ініційований ще під час активної фази війни або відразу після її завершення. Урядові структури повинні зосередити зусилля на розробленні й реалізації комплексних програм репатріації, ключовим елементом яких виступатимуть фінансово-економічні стимули, спрямовані на підтримку повернення та реінтеграції громадян.

Іншими словами, держава має розглядати повернення своїх громадян як інвестиційний процес, що потребує як прямих, так і опосередкованих вкладень матеріальних і фінансових

ресурсів. Відповідні ініціативи повинні виходити насамперед від України, яка має продемонструвати реальну зацікавленість у відновленні власного людського потенціалу та створенні сприятливих умов для добровільної реемігрaції вимушених мігрантів.

На сучасному етапі можна виокремити низку ключових чинників, які, за умови їх результативного застосування в межах загальнодержавних програм репатріації та реінтеграції, здатні активізувати процес зворотної міграції українців як після завершення воєнних дій, так і в період їх тривалості.

Війна, що призвела до масштабних руйнувань населених пунктів, позбавила домівок сотні тисяч українців. За відсутності житла чи можливості його відновлення перспективи добровільного повернення залишаються вкрай обмеженими. Тому одним із ключових напрямів державної політики має стати забезпечення вимушених мігрантів реальними можливостями для створення або відновлення власного житла після повернення до України.

Надання громадянам, які втратили оселі, права на безоплатне отримання земельних ділянок для будівництва житлових будинків може стати потужним мотиваційним чинником. Зважаючи на значні площі земель, зруйнованих або забруднених унаслідок бойових дій, їх подальше освоєння могло б відбуватися за участю тих самих громадян, які прагнуть повернутися на батьківщину. Варто зазначити, що перші кроки у цьому напрямі вже зроблено. У травні 2023 року Урядом України було запущено програму «єВідновлення», спрямовану на надання грошової компенсації власникам житла, пошкодженого або зруйнованого внаслідок бойових дій [2]. Ця ініціатива дозволяє громадянам самостійно відбудовувати або придбавати нове житло. Водночас програма має низку фінансових і територіальних обмежень та поки що не враховує специфічні потреби вимушених мігрантів.

Реалізацію подібних ініціатив можливо здійснювати на базі вже чинної державної програми «єОселя», спрямованої на забезпечення громадян доступним житлом [3]. Проте наразі участь у цій програмі обмежена низкою професійних категорій — військовослужбовцями, медичними, педагогічними, науковими та науково-педагогічними працівниками. З огляду на стратегічну важливість повернення українських громадян із-за кордону, доцільним є розширення переліку учасників програми, включивши до нього й осіб, які здійснюють добровільну реемігрaцію до України.

Уряд України може запровадити систему одноразових грошових виплат для громадян, які повертаються на батьківщину, подібно до практики, що застосовується у Швейцарії та Норвегії, де держава виплачує від 1500 до 4200 євро за добровільне повернення своїх громадян. В українських реаліях така підтримка мала б надаватися саме репатріантам, мотивуючи їх повернутися до країни. Розмір фінансової допомоги має бути значним і водночас диференційованим залежно від категорії учасників програми. Наприклад, передбачити окремі виплати для осіб, що повертаються у складі сім'ї (возз'єднання матері з дитиною з батьком), та для тих, хто повертається самостійно. Подальший розвиток ініціативи може включати багатократні виплати протягом певного періоду після репатріації, спрямовані на підтримку біженців у пошуку житла, працевлаштуванні та адаптації до нових соціально-економічних умов.

Як уже зазначалося, демографічна ситуація в Україні під час повномасштабної війни є критичною: за останніми оцінками, рівень смертності перевищує рівень народжуваності майже втричі. З огляду на це, одним із шляхів пом'якшення демографічної кризи є стимулювання народжуваності. Проте в умовах активних бойових дій, відсутності безпеки та соціально-економічної стабільності реалізація таких заходів є практично неможливою. Це не означає, що держава має відкладати відповідні дії до завершення війни. Україна має створювати умови для народження, всебічного розвитку, виховання та освіти дітей, а також забезпечувати відповідне фінансування цих процесів. Зокрема, актуальним є перегляд державної допомоги при народженні дитини, яка з 2014 року становить 41 280 грн і не залежить від кількості дітей у сім'ї, із метою її багаторазового підвищення.

Такі заходи повинні стати основою загальнодержавної політики демографічного відродження на наступні десятиліття. Одним із ефективних механізмів є прогресивне збільшення

державної допомоги при народженні кожної наступної дитини, що створює фінансовий стимул до збільшення розмірів сімей.

Реалізація цих первинних фінансово-стимулюючих заходів та поширення інформації про них серед вимушених мігрантів може сприяти їх поверненню навіть у період війни, особливо до відносно безпечних регіонів України. Такий комплексний підхід дозволить досягти двох важливих результатів: поступового покращення демографічної ситуації завдяки реемігрції та збільшенню рівня народжуваності, а також вирішення диспропорції між статями, що ускладнює створення сімей. Повернення чоловіків із-за кордону створює реальні можливості для тисяч українських жінок знайти партнера та народити дітей, що є важливим елементом відновлення людського капіталу країни.

Одним із механізмів стимулювання добровільного повернення українських мігрантів можуть стати державні грантові програми, орієнтовані на розвиток власного бізнесу. Таке цільове фінансування має забезпечувати репатріантам можливість створити стійке джерело доходу після повернення, що дозволяло б підтримувати рівень життя, порівнянний із тим, який вони мали за кордоном.

Подібні ініціативи вже реалізуються в межах державної програми «єРобота» [4], проте виникає питання щодо їх ефективності як стимулу до репатріації. Наприклад, грант на суму до 250 тис. грн для відкриття власної справи, навіть за умови позитивного результату конкурсного відбору, навряд чи може виступати достатньо привабливим мотиватором для повернення громадян, які набутих за кордоном фінансових можливостей можуть досягти за декілька місяців або менше.

Таким чином, для формування реального стимулу до повернення уряду слід зосередити увагу на значному збільшенні обсягів фінансування грантових програм, орієнтованих на українських біженців, щоб створити конкурентоспроможні економічні умови для репатріантів та їхніх сімей після повернення на батьківщину.

Активізація інвестиційної діяльності може розглядатися як важливий опосередкований чинник стимулювання повернення українських біженців на батьківщину. Реалізація масштабних інвестиційних проєктів, орієнтованих на відбудову економіки України та із залученням іноземного капіталу, здатна у середньо- та довгостроковій перспективі створити умови для поступового зростання потоків реемігрції. Безумовно, залучення зовнішніх інвестицій до повоєнної економіки є складним завданням, що потребує зваженої державної політики, створення сприятливого бізнес-клімату, правових гарантій та дієвих механізмів захисту капіталу. Водночас, успішна реалізація таких проєктів може стати підґрунтям для формування так званого «українського економічного дива», наслідком якого стане не лише економічне відновлення, а й масштабне повернення громадян, які вимушено покинули країну.

Поряд із необхідністю розроблення та впровадження загальнодержавних програм репатріації українських громадян, важливо враховувати низку факторів, що можуть істотно знизити ефективність таких ініціатив. Першочерговим стримувальним чинником залишається триваюча війна. Чим довше триватимуть бойові дії та чим довше вимушені мігранти перебуватимуть за кордоном, тим вищою є ймовірність їх остаточного закріплення в країнах тимчасового проживання.

Соціологічні дані підтверджують динаміку змін у намірах біженців щодо повернення. Якщо на початку повномасштабного вторгнення 2022 року близько 91% українців декларували намір повернутися додому [5], то вже наступного року цей показник суттєво зменшився. Наприклад, за даними досліджень у Німеччині, де перебуває понад 1,1 млн українських громадян, 44% опитаних висловили бажання залишитися на постійній або тривалій основі [6, с. 205]. Подібні результати демонструють і опитування, проведені українськими дослідницькими організаціями у 2023 році, відповідно до яких лише 50% респондентів «однозначно планують» повернення в Україну [5]. При цьому головним стимулом для повернення більшість опитаних (51%) називають остаточне завершення війни.

Отже, можна констатувати, що без припинення воєнних дій і забезпечення тривалого миру та безпеки перспективи масового повернення українських громадян залишаються обмеженими, навіть за наявності сприятливих економічних умов.

Вагомим стримувальним чинником добровільного повернення вимушених мігрантів в Україну виступає загальний стан соціально-економічного розвитку держави. Навіть до початку повномасштабної збройної агресії економічна ситуація в країні залишалася нестабільною, а після 24 лютого 2022 року відбулося її стрімке погіршення. У результаті, станом на 2024 рік Україна характеризується високим рівнем соціальної вразливості населення: попри значну фінансову допомогу з боку міжнародних партнерів, майже третина громадян перебуває за межею бідності.

На внутрішньому ринку праці зберігаються структурні диспропорції. Незважаючи на дефіцит робочої сили, значна частина роботодавців продовжує орієнтуватися на низькооплачувану працю, уникаючи запровадження системних змін у сфері оплати праці та умов зайнятості. За таких обставин формування потужних потоків реемігрції виглядає малоймовірним. Навпаки, глибокі соціально-економічні наслідки російського вторгнення, поєднані з демографічними втратами, сприяють закріпленню українських громадян у країнах тимчасового перебування та зменшують їхні наміри повернутися на батьківщину.

Опосередкованим свідченням цього процесу може бути ситуація на вітчизняному ринку нерухомості. Так, станом на червень поточного року пропозиція житла на продаж зросла на 25% у річному вимірі [4]. Експертні оцінки вказують, що така динаміка зумовлена активним розпродажем приватного житла громадянами, які перебувають за кордоном. Отримані кошти вони використовують для придбання нерухомості в країнах нового проживання, що фактично свідчить про поступову відмову від намірів повернення в Україну.

Попри наявність окреслених вище об’єктивних ризиків, що ускладнюють процес добровільного повернення українських біженців, потреба у формуванні та реалізації комплексних загальнодержавних програм репатріації залишається надзвичайно актуальною. З метою підвищення результативності фінансово-економічних та інвестиційних стимулів українська держава має враховувати вказані виклики та реалізовувати послідовну політику мінімізації їх негативного впливу на потенційні процеси масової реемігрції.

Розрахунки, здійснені на основі результатів останніх соціологічних досліджень [6], свідчать, що реалізація цілеспрямованих інвестиційних ініціатив — зокрема програм прямих фінансових стимулів для осіб, які повертаються, відбудови житлового фонду та створення високооплачуваних робочих місць — може забезпечити повернення до України щонайменше 40% вимушених мігрантів.

Водночас, у межах інвестиційної політики держави доцільно сформулювати низку стратегічних рекомендацій. Передусім, розроблення масштабних інвестиційних програм не слід відкладати до завершення війни. Незважаючи на складні безпекові умови та відсутність чітких прогнозів щодо термінів припинення збройної агресії, ініціювання таких проєктів уже сьогодні є критично важливим кроком для формування основ повоєнного економічного відновлення та створення передумов для повернення громадян на батьківщину.

На початковому етапі пошуку потенційних іноземних інвесторів доцільно зосередити увагу на українській діаспорі, яка представлена в багатьох країнах світу. Українці за кордоном мають потужний етнокультурний та історичний зв’язок із батьківщиною, що може слугувати важливим чинником для формування інвестиційної мотивації. У багатьох випадках емоційна прив’язаність до країни походження стає каталізатором для здійснення зворотних інвестицій, навіть за наявності об’єктивних ризиків, пов’язаних із нестабільною соціально-економічною чи безпековою ситуацією.

Історичний досвід інших держав підтверджує потенціал такого підходу. Зокрема, приклад суданської діаспори у Великій Британії демонструє, що інвестори з числа вихідців із країни, попри брак розвиненої інфраструктури та тривалі збройні конфлікти на батьківщині, заснували телекомунікаційний бізнес, який згодом не лише забезпечив їх значними прибутками, але й сприяв доступу понад 21 мільйона осіб у 14 країнах Африки до сучасних засобів мобільного зв’язку [7, с. 3].

На відміну від класичних прямих іноземних інвесторів, які схильні уникати ризикових середовищ, представники діаспори здебільшого демонструють більшу готовність до інвестиційної активності у країнах свого походження. Це обумовлено не лише прагненням до економічної вигоди, а й почуттям національної ідентичності та відповідальності. Отже, за умови створення належних організаційно-правових і фінансових механізмів, українська діаспора може стати одним із ключових драйверів післявоєнної відбудови України та активним учасником формування її нової економічної архітектури.

Без активної підтримки країн-партнерів та глобальних бізнес-структур Україна навряд чи зможе ефективно впоратися з масштабними завданнями повоєнної відбудови, а також із реалізацією комплексних програм репатріації вимушених мігрантів. Саме тому важливою передумовою успішного впровадження окреслених ініціатив є формування широкої коаліції міжнародних партнерів, зацікавлених у стабільності та розвитку української держави.

Разом із тим, пошук додаткових фінансових джерел для реалізації запропонованих фінансово-економічних та інвестиційних стимулів може відбуватися і в альтернативному напрямі. Зокрема, доцільно ініціювати на міждержавному рівні питання про використання прибутків від заморожених активів Російської Федерації не лише на потреби оборонного сектору, але й на реалізацію стратегічних програм соціально-економічного відновлення, у тому числі — програм добровільного повернення українських біженців.

На даний момент міжнародна спільнота розглядає можливість спрямування цих коштів виключно на військові цілі [2], що є цілком виправданим і пріоритетним у поточних умовах. Проте у середньостроковій перспективі доцільно розширити спектр напрямів їх використання, враховуючи нагальну потребу держави у фінансуванні відбудовних процесів, стабілізації ринку праці та стимулюванні реемігрції. Таке рішення дозволить поєднати завдання національної безпеки з довгостроковими цілями соціально-економічного розвитку та демографічного відновлення України.

Під час реалізації масштабних програм репатріації українських громадян державна влада має бути готовою до можливого суспільного резонансу, пов’язаного з виділенням значних фінансових і матеріальних ресурсів на ці цілі. У наукових та експертних колах висловлюється занепокоєння, що всередині країни подібні ініціативи можуть сприйматися неоднозначно, зокрема — як соціально несправедливі щодо тих громадян, які залишалися в Україні протягом усього воєнного періоду.

Не виключено, що внаслідок цього у повоєнний період може посилитися суспільна поляризація між різними соціальними групами населення, що становить потенційну загрозу для внутрішньої єдності держави. У цьому контексті важливим завданням влади є своєчасна комунікація та роз’яснення сутності репатріаційної політики, її стратегічної мети та загальнонаціонального значення.

Ключовим меседжем державної політики має стати усвідомлення того, що відродження та сталий розвиток України неможливі без повернення мільйонів її громадян, які були змушені залишити країну внаслідок війни. Таким чином, стратегічним пріоритетом держави має стати створення всіх необхідних передумов для добровільного, безпечного й гідного повернення українських біженців на батьківщину.

Висновки. Отже, на наш погляд, реемігрція українських громадян після завершення активної фази війни є складним багатовимірним процесом, який визначається соціальними, економічними, політичними та психологічними чинниками. Масове повернення біженців можливе лише за умов відновлення безпеки, стабільного миру та створення сприятливих соціально-економічних умов, включно з розвитком інвестиційної діяльності та економічного відродження країни. У цьому контексті реалізація масштабних інвестиційних проєктів, у тому числі за участі іноземного капіталу та української діаспори, здатна забезпечити відновлення житлового фонду, створення високооплачуваних робочих місць та стимулювати процеси добровільного повернення громадян. Важливою передумовою успішної реалізації репатріаційної політики є активне залучення міжнародних партнерів і використання зовнішніх фінансових ресурсів, у тому числі прибутків від заморожених активів держави-агресора, з метою

комплексної підтримки соціально-економічного та демографічного відновлення. Крім того, ефективна комунікаційна стратегія та забезпечення суспільного консенсусу щодо необхідності повернення громадян є критично важливими для мінімізації соціальної поляризації та формування довіри до державної політики. Лише поєднання економічних стимулів, інституційних реформ, безпекових гарантій та інформаційної підтримки створює реальні передумови для добровільного, безпечного та сталого повернення українських біженців і забезпечення повноцінного відродження країни.

Список використаних джерел

1. Вонс Р. Як зміниться населення після війни: чотири невтішні прогнози від Інституту демографії. Главком, 26 вересня, 2023. URL: https://glavcom.ua/country/ society/jak-zminitsja-naselennja-ukrajini-pislja-vijniinstitut-demohrafiji-ta-sotsdoslidzhen-pro-chotiri nevtishni-prohnozi-958701.html (дата звернення: 11.05.2025).

2. єВідновлення — Програма допомоги від держави. URL: https://erecovery.diia.gov.ua (дата звернення: 21.08.2025).

3. єОселя — Програма доступного кредитування житла. URL: https://eoselia.diia.gov.ua (дата звернен ня: 21.08.2025).

4. єРобота — Послуги. URL: https://diia.gov.ua/ services/categories/biznesu/yerobota (дата звернення: 14.09.2025).

5. Центр Разумкова. Настрої та оцінки українських біженців (липень-серпень 2022 р.). URL: https:// razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichn i-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p (дата звернення: 06.07.2025).

6. Brucker H., Ette A., Grabka M., Kosyakova Y. Ukrainian refugees: Nearly half intend to stay in Germany for the longer term. DIW Weekly Report, 2023. No 28. C. 204—214. URL: https://www.diw.de/documents/ publikationen/73/diw_01.c.878219.de/dwr-23-28-1.pdf (дата звернення: 08.09.2025).

7. Newland K., Plaza S. What We Know About Diasporas and Economic Development. Migration Policy Institute: Policy Brief. Washington, 2013. No 5. P.13. URL: https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/ publications/Diasporas-EconomicDevelopment.pdf (дата звернення: 01.07.2025).

References

1. Vons, R. (2023), "How the population will change after the war: four disappointing forecasts from the Institute of Demography", Glavkom, available at: https:/ /glavcom.ua/country/society/jak-zminitsja-naselennja-ukrajini-pislja-vijni-institut-demohrafiji-ta-sotsdoslidzhen-pro-chotiri-nevtishni-prohnozi-958701.html (Accessed 11 May 2025).

2. eRecovery (2023), Government assistance programme, available at: https://erecovery.diia.gov.ua (Accessed 21 August 2025).

3. eOselia (2022), Affordable housing loan programme, available at: https://eoselia.diia.gov.ua (Accessed 21 August 2025).

4. eRobota (2022), Services, available at: https:/ /diia.gov.ua/services/categories/biznesu/yerobota (Accessed 14 September 2025).

5. Razumkov Centre (2022), Attitudes and assessments of Ukrainian refugees (July-August 2022), available at: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsiky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p (Accessed 06 July 2025).

6. Brucker, H. Ette, A. Grabka, M. and Kosyakova, Y. (2023), Ukrainian refugees: Nearly half intend to stay in Germany for the longer term, DIW Weekly Report, [Online], vol. 28, pp. 204—214, available at: https:// w w w. d iw. d e / documents / publikationen / 73 / diw_01.c.878219.de/dwr-23-28-1.pdf (Accessed 08 September 2025).

7. Newland K., Plaza S. (2013). What We Know About Diasporas and Economic Development. Migration Policy Institute: Policy Brief. Washington, 2013. No 5. P.13. URL: https://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/ publications/Diasporas-EconomicDevelopment.pdf (Accessed 01.07.2025).

ROMASHCHENKO Kateryna
PhD (in Economics), Associate Professor of the Economics
and International Economic Relations Department,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

VAKARCHUK Andriy
PhD student,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

OLIYNIK Serhiy
PhD student,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

KEY PRINCIPLES OF RETURN AND REINTEGRATION OF FORCED MIGRANTS TO UKRAINE

Introduction. *The deep demographic crisis and mass forced migration caused by military aggression make it strategically important to develop effective mechanisms for the return and involvement of migrants in post-war socio-economic recovery. The issue of developing effective mechanisms for the reintegration of Ukrainians living abroad is of strategic importance. Contemporary scientific thought considers the process of migrant return not only in humanitarian or social terms, but also as a tool for restoring economic potential, stimulating innovation, and forming a new quality of human capital.*

In view of this, the urgent task is to develop the conceptual foundations of state policy aimed at creating a favorable environment for the return, adaptation, and involvement of forced migrants in the processes of Ukraine's post-war recovery.

Purpose. *Substantiation of the mechanisms and conditions for the return of forced migrants to Ukraine and the involvement of their potential in post-war socio-economic recovery.*

Methods. *Theoretical analysis of the key foundations of re-emigration and reintegration of forced migrants.*

Results. *The conditions that will facilitate the voluntary re-emigration of citizens who were forced to leave the country as a result of military operations are analyzed, the main challenges and problems on the way to the return of migrants are considered, it is found that in order to ensure the effective and timely return of migrants, this process should be initiated during the active phase of the war or immediately after its end. State institutions need to focus on the formation and implementation of comprehensive repatriation programs, the central element of which should be financial and economic mechanisms for stimulating the return and reintegration of citizens.*

Originality. *The main mechanisms for the return of forced migrants to Ukraine are argued.*

Conclusion. *The mass return of refugees is only possible if security and stable peace are restored and favorable socio-economic conditions are created, including the development of investment activity and the economic revival of the country. In this context, the implementation of large-scale investment projects, including with the participation of foreign capital and the Ukrainian diaspora, can ensure the restoration of the housing stock, the creation of high-paying jobs, and stimulate the process of voluntary return of citizens. An important prerequisite for the successful implementation of the repatriation policy is the active involvement of international partners and the use of external financial resources, including proceeds from frozen assets of the aggressor state, to provide comprehensive support for socio-economic and demographic recovery. In addition, an effective communication strategy and ensuring public consensus on the need for citizens to return are critical to minimizing social polarization and building trust in state policy. Only a combination of economic incentives, institutional reforms, security guarantees, and information support can create real conditions for the voluntary, safe, and sustainable return of Ukrainian refugees and ensure the full revival of the country.*

Key words*: reemigration, forced migrants, refugees, human capital, repatriation, financial and economic incentives, human potential, challenges.*

Одержано редакцією: 08.04.2025
Прийнято до публікації: 07.05.2025